

## Initiation of Direct Claim in French and Iranian Law with Emphasis on Regulations Regarding Third Party Insurance

Seyyed Ahmadal Hashemi

Assistant Professor Payame Noor University Tehran, Tehran, Iran, Hashemi.a@pnu.ac.ir

Omid Tavakolikia

Judge of Justice, Ph.D. in Private Law, Payame Noor University- Researcher in Iran Law and Law Research Institute, Tehran, Iran,omidtavakolikia@gmail.com

Received: 2023-03-27

Accepted: 2023-06-05



### DOI of article

### Abstract

According to the principle of relativity of contracts, the rights and obligations arising from the contract only affect the parties concerned and have no effect on third parties. However, this principle has faced many exceptions, including obligation towards the subsequent parties to the contract. One of the most important issues in this regard is the possibility of filing a direct claim against the primary obligor. The purpose of establishing this right is to perform the obligation or compensate a third party in a faster and easier way. In the new Iranian law, interested third parties have the right to file a claim directly against the primary obligor for compensation for damages caused by breach of contract. Direct claim (Action Directe) is a privilege that in some cases (and exceptionally) is granted to a third party to directly sue the primary obligor. In French law, initiation of a direct claim against the primary obligor started in cases dealing with insurance in traffic accidents. However, such claims did not remain limited to traffic accidents and were extended to other areas of tort law as well.

Journal of Research and Development in Comparative Law

Iranian Law and Legal Research Institute

Vol. 6 | No. 19 | Summer 2023 (Original Article)

[www.jcl.illrc.ac.ir](http://www.jcl.illrc.ac.ir)

DOI:

[10.22034/LAW.2023.1999080.1228](https://doi.org/10.22034/LAW.2023.1999080.1228)

In Iranian law, this question has not yet been answered absolutely, and has only been raised in some areas for compensation of damages, such as traffic accidents, and the judicial precedent has not yet issued clear rulings in this regard.

Now, this research seeks to answer the question as to whether it is absolutely possible to use the possibility of filing a direct claim in various areas of tort law in order to speed up and facilitate compensation for damages, despite the principle of principle of relativity of contracts. To answer this question, we must see how this method of compensation for damages entered French law and examine the possibility of its compliance with Iranian law. It can be stated that the direct claim against the insurer is one of the most important examples of direct claim. In this lawsuit, the injured party has the right to demand compensation for the damage caused to him from his liability insurer before going to the cause of the loss, and the insurer is required to compensate all losses. Despite the belief of many lawyers, this lawsuit is not foreign in the country's legal system, but the history of its acceptance goes back to the social security law. This lawsuit does not conflict with the principle of relativity of contracts and does not ignore the principle of equality of creditors. Because it prevents the principle of relativity from being used against principles such as the principle of full compensation.

**Keywords:** *direct claim; tort; third party; injured party, initiation of a claim.*

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

## طرح دعوای مستقیم در حقوق فرانسه و ایران با تاکید بر مقررات بیمه شخص ثالث

سید احمدعلی هاشمی

استادیار دانشگاه پیام نور تهران، تهران، ایران  
hashemie.ahmadali@gmail.com

امید توکلی کیا

قاضی دادگستری، دانش‌پژوه دکتری حقوق خصوصی مرکز تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور تهران- پژوهشگر پژوهشکده حقوق و قانون ایران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)  
omidtavakolikia@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۵



فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی

پژوهشکده حقوق و قانون ایران

دوره ۶ | شماره ۱۹ | تابستان ۱۴۰۲

(مقاله پژوهشی)

www.jcl.illrc.ac.ir

DOI:

10.22034/LAW.2023.1999080.1228

### چکیده

به موجب اصل نسبی بودن قراردادها، حقوق و تکالیف ناشی از قرارداد فقط متوجه طرفین آن می‌شود و نسبت به اشخاص ثالث اثری ندارد؛ اما این اصل با استثنائات زیادی از جمله تعهد در برابر ایادی بعدی عقد مواجه شده است. یکی از مهمترین مسائل در این حوزه امکان طرح دعوای مستقیم علیه متعهد اولیه است. هدف از ایجاد این حق، اجرای تعهد و یا جبران خسارت ثالث به نحو سریعتر و آسانتر است. در حقوق مسئولیت مدنی جدید، اشخاص ثالث ذینفع حق دارند نسبت به جبران خسارت ناشی از عدم اجرای قرارداد به طور مستقیم علیه متعهد اولیه طرح دعوی نمایند. دعوای مستقیم (Action Directe) امتیازی است که در برخی موارد (و به طور استثنایی) به ثالث اعطا می‌شود تا به طور مستقیم علیه متعهد اولیه طرح دعوی کند. در حقوق فرانسه طرح دعوای مستقیم علیه متعهد اولیه از بیمه در حوادث رانندگی شروع شد، اما این دعوی منحصر به حوادث رانندگی نماند و به سایر حوزه‌های مسئولیت مدنی نیز سرایت پیدا کرد.

در حقوق ایران هنوز به این سؤال به صورت مطلق پاسخ داده نشده است و تنها در برخی حوزه‌های جبران خسارت مثل حوادث رانندگی مطرح شده است و رویه قضایی نیز هنوز احکام روشنی در این خصوص صادر نکرده است؛ حال این پژوهش درصدد پاسخ به این سؤال است که آیا به طور مطلق می‌توان علی‌رغم اصل نسبی بودن قرارداد، در حوزه‌های مختلف مسئولیت مدنی برای سرعت و سهولت در جبران خسارت از امکان طرح دعوی مستقیم استفاده نماییم؟ برای پاسخ به این سؤال باید چگونگی نفوذ این روش در جبران خسارت در حقوق فرانسه را بررسی و امکان تطبیق در حقوق ایران را مورد مطالعه قرار دهیم.

*کلیدواژه‌ها: دعوی مستقیم؛ مسئولیت مدنی؛ شخص ثالث؛ زیان دیده، طرح دعوا.*



## مقدمه

با صنعتی شدن جوامع و گسترش فعالیت‌های صنعتی و به دنبال آن، ورود خسارت به اشخاص بی‌گناه، زیان‌دیدگان این حوادث در مراجعه به مسئول اصلی حادثه به دلایل عدیده‌ای از قبیل ناشناخته ماندن عامل زیان، وجود رابطه خویشاوندی میان وی و زیان دیده، فوت مسئول حادثه و دشواری یافتن ورثه او و ... دچار مشکلات فراوانی در مطالبه خسارت خود می‌گردند. در این صورت مراجعه زیان دیده به متعهد اولیه، طریق مطمئن‌تری برای دستیابی به خسارت است. به عبارت دیگر، با امکان طرح دعوی مستقیم، زیان‌دیدگان برای دریافت خسارت وارد بر خود می‌توانند مستقیماً به متعهد اولیه مراجعه کنند. البته این روش برخلاف یکی از اصول مهم و شناخته شده در حوزه حقوق قراردادها (اصل نسبی بودن قراردادها) است که به موجب آن، اثر قرارداد فقط نسبت به کسانی است که آن قرارداد، حاصل توافق بین آنها باشد و متعهد در قرارداد هیچ حق و تکلیفی نسبت به اشخاص خارج از قرارداد ندارد؛ لکن اگرچه اصل نسبی بودن قرارداد، در ابتدا نفوذ و گستره بسیار وسیعی داشت، اما به تدریج با استثنائاتی مواجه شد و در گذر زمان و با توجه به نیازهای جدید و امروزی و نیز مصالح اجتماعی تعدیل شد. یکی از استثنائات این اصل، تعهد به نفع شخص ثالث است که همواره از لحاظ آثار و نتایج مورد بحث و بررسی حقوق‌دانان قرار گرفته است. قانون‌گذار در چند ماده قانونی از جمله مواد ۶۹۱، ۶۹۷، ۹۱۹ و ۱۳۹ قانون مدنی و ماده ۴ و ۱۲ قانون بیمه (۱۳۹۵) از این نهاد حقوقی یاد کرده است. استثناء دیگر، امکان طرح دعوی ثالث زیان‌دیده به طرفیت متعهد اولیه و جبران خسارت شخص ثالث که این امر سبب اختلاف بین حقوق‌دانان و قضات در حقوق فرانسه و ایران شده است.

در حقوق فرانسه در ابتدا دادگاه‌ها معتقد بودند، امکان طرح دعوا به صورت مستقیم از جانب زیان‌دیده به طرفیت متعهد اولیه که هیچ‌گونه قراردادی با وی وجود ندارد، قابلیت استماع ندارد زیرا اصل نسبی بودن قرارداد را زیر سؤال می‌برد؛ اما به تدریج این نظریه در بین حقوق‌دانان و روبه قضایی فرانسه مطرح شد که هرگاه، ثالث از عدم اجرای قرارداد، متضرر شده است، می‌تواند به طور مستقیم علیه متعهد اولیه طرح دعوی نماید و از او جبران خسارت خود را بخواهد. به تدریج، دامنه استفاده از دعوی مستقیم بالا گرفت و دیوان عالی فرانسه

پذیرفت که مصرف کنندگان، می‌توانند با طرح دعوای مستقیم نه تنها علیه فروشنده بلکه علیه تولیدکنندگان و سازندگان اولیه طرح دعوی کنند. اکنون این موضوع مورد توجه حقوق دانان و رویه قضایی کشور فرانسه قرار گرفت و به جهت اهمیت نظری و عملی زیاد آن، مطالعات زیادی در این زمینه صورت گرفته و در برخی موارد منجر به تصویب قوانین شده است تا بدین وسیله به اختلاف نظرها و تشتت آرا پایان داده شود. در حقوق ایران هنوز حقوق دانان و رویه قضایی بدین موضوع به صورت گسترده ورود نکرده و قانون کامل و جامعی نیز تدوین نشده است و صرفاً برخی قوانین پراکنده به چشم می‌خورد.

## ۱. پیشینه موضوع

ریشه این بحث در موضوع تعهد به نفع شخص ثالث نهفته است. در موضوع تعهد به نفع ثالث، در نظام‌های حقوقی مختلف از واژگان نسبتاً متفاوتی استفاده شده است. در حقوق فرانسه با اقتباس از حقوق رم این نهاد به *auturi pour stipulation* معروف شده است. واژه *stipulation* به معنای شرط است و ترجمه تحت‌اللفظی این اصطلاح «شرط برای دیگری» است. به نظر می‌رسد، در گذشته تعهد به نفع شخص ثالث فقط به صورت شرط ضمن عقد بوده است؛ اما امروزه در قراردادهای مستقل به نفع شخص ثالث نیز به کار می‌رود. در کشورهای عربی تعهد به نفع شخص ثالث «اشتراط لمصلحة الغير» ترجمه شده است. یکی از مهمترین نهادها در پیشرفت طرح دعوای جبران خسارت به طور مستقیم، دخالت و حضور نهاد بیمه است (Tunc, 1990, p.462)؛ حقوق مسئولیت مدنی با ظهور نهاد بیمه دچار تحولات شگرفی شد که از جمله می‌توان به «دعوای مستقیم زیان دیده علیه بیمه‌گر» اشاره کرد که این امر اخیراً در حقوق ایران نیز مورد عنایت قانون گذار و رویه قضایی قرار گرفته است. از تحولات دیگر می‌توان به وجود «طرح‌های تکمیلی پوشش مسئولیت مدنی» (در حقوق ایران صندوق تامین خسارات بدنی) در کنار نهاد بیمه مسئولیت، وظیفه جبران خسارت زیان دیدگان را بر عهده دارد (Mazeaud & Mazeaud, 1960, p.168). با ورود بیمه به جبران خسارت، بخصوص در حوادث رانندگی، دیگر حقوق مسئولیت مدنی به دنبال یافتن مقصر نیست و هدف اصلی به گفته کربنیه (نویسنده فرانسوی)، جبران خسارت است

و بیمه گر بازیگر اصلی در تحقق این اصل است (Flour, 1998, p.598). در حقوق فرانسه به موجب قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵ اصول جدیدی برای جبران خسارت حوادث رانندگی تدوین شد که اخیراً قانون گذار ایرانی نیز نکات مثبت آن را اقتباس کرده است. در حقوق فرانسه، اگرچه دعوای مستقیم ابتدا علیه بیمه گران در حوادث رانندگی مطرح شد؛ اما این دعوی منحصر به حوادث رانندگی نماند و علیه مدیران کارخانه‌ها نیز مطرح شد؛ به عنوان مثال، در طرح دعوا مصرف کننده علیه مدیر یک کارخانه در فرانسه، ابتدا دادگاه، طرح دعوی علیه مدیر کارخانه را بر اساس اصل نسبی بودن اثر قرارداد مردود اعلام کرد (Viney & Jourdain, 2002). اما قضاوت تجدیدنظر نپذیرفتن این گونه دعوای را موجب بی عدالتی و به ضرر ثالث دانستند و حق اقامه «دعوای مستقیم» علیه مدیر را علیرغم اصل نسبی بودن قرارداد، پذیرفتند.

در حقوق ایران اخیراً طرح دعوای مستقیم از جانب ثالث علیه متعهد اولیه، به دلیل جبران سریعتر و آسانتر، طرفداران قابل توجهی پیدا کرده است زیرا زیان دیده بجای رجوع به شخص مسئول، به نهادهای قوی‌تر و قابل اعتمادتر مراجعه می‌کند. نظام مسئولیت مدنی جدید دیگر به دنبال اجرای اصول و قواعد سنتی نیست؛ بلکه به دنبال بازگرداندن وضع زیان دیده به حالت اول و جبران خسارت کامل زیان دیده است و این ابتکار (دعوای مستقیم) این مقصود را بهتر تامین می‌کند (علی‌آبادی، ۱۳۸۷). تنها مقاله‌ای که در این خصوص نگارش یافته با عنوان «مطالعه تطبیقی دعوای مستقیم در حقوق ایران و مصر و فرانسه با محوریت حقوق ایران» بوده که در آن به تعریف، ویژگی‌ها، اقسام، مصادیق و آثار دعوای مستقیم پرداخته است و هرچند در عنوان مقداری با پژوهش حاضر مشابه بوده ولی از حیث محتوا با آن کاملاً متفاوت است. در این مقاله سعی بر این است چگونگی طرح این نوع دعوای را در حقوق فرانسه و ایران مورد بررسی قرار دهیم.

## ۲. تاریخچه طرح دعوای مستقیم در حقوق فرانسه

همچنان که اشاره شد، در حقوق فرانسه در ابتدا حقوق دانان معتقد بودند دعوای مستقیم علیه متعهد به طور کلی قابلیت استماع ندارد زیرا اصل نسبی بودن قرارداد را زیر سؤال می‌برد (Bonet, 1974, p.122). رویه قضایی نیز با این گونه دعوای با بی مهری برخورد می‌کرد.

اما از سال ۱۹۷۰ میلادی این نظریه در بین حقوق دانان و قضات فرانسه مطرح شد که هرگاه، ثالث در اجرای قرارداد انتظار ایجاد حقی برای خود داشته باشد، در صورت عدم اجرای قرارداد، می‌تواند به طور مستقیم علیه متعهد طرح دعوی نماید، این راه حل ابتدا در مورد افرادی که حقوق قرارداد به آنها منتقل می‌شد (قائم مقام) مورد پذیرش قرار گرفت، به طور مثال ورثه و متعهدین که از مورث خود حقوق قرارداد را به ارث می‌برند می‌توانستند دعوی خود را به طور مستقیم (direct)، علیه متعهد مطرح نمایند؛ اما به تدریج، دامنه استفاده از دعوی مستقیم بالا گرفت و دیوان عالی فرانسه در جهت حمایت از حقوق مصرف کننده پذیرفت که دست‌های بعدی مصرف کننده، بتوانند با طرح دعوی مستقیم نه تنها علیه فروشنده اولیه بلکه علیه سازندگان و تولید کنندگان طرح دعوی کند این راه حل در خصوص بیع تثبت شد و در ۹ اکتبر ۱۹۷۹ فرانسه امکان طرح دعوی مستقیم مورد قبول واقع شد (Duhamed & Mény, 1991, p.211).

به تدریج دامنه طرح این گونه دعاوی<sup>۱</sup> توسعه یافت و در مورد پرونده‌هایی مثل حمل و نقل اشخاص نیز مطرح شد و دیوان عالی کشور فرانسه طرح دعوی مستقیم را از جانب والدین مسافر مصدوم پذیرفت؛ البته، این شرط به نفع ثالث تنها در مورد افراد تحت تکلف زیان دیده پذیرفته شد و نه دیگران.

در سال ۱۹۸۴ دعوی متعددی، علیه سازمان انتقال خون فرانسه به دلیل انتقال خون آلوده مطرح شد که دیوان عالی بر اساس شرط علیه ثالث این دعوی را پذیرفت؛ به تدریج محاکم به این گونه دعوی روی خوش نشان دادند و پذیرفتند که دعوی استفاده کنندگان خون آلوده علیه سازمان انتقال خون بر اساس تعهد ایمنی و به طور مستقیم قابل طرح است (Rodiére, 1981, p.55).

در سال ۱۹۹۰ میلادی تحول دیگری در مسأله شرط به نفع ثالث رخ داد که بر اساس آن باید در قراردادها شروط صریحی به نفع اشخاص ثالث برای اخذ خسارت گنجانده شود، ب خصوص در قراردادهای الحاقی که شامل مشاغل حرفه‌ای و اعمال عمومی می‌شد (Jourdain, 2000, p.27).

4. TGI Paris, I juillet 1991, jcp, 1992. II. 21762. note Harvirax (M.), court d'appel de Paris, 28 Novembre 1991, p. 1992. Ibid, p. 85, note A. Dorsener (D.),



البته ناهماهنگی در رویه قضایی فرانسه مشهود بود؛ در رای شعبه مدنی دیوان عالی در ۲۴ نوامبر ۱۹۵۴ مردی بر اثر عیب کالای خریداری شده فوت نمود؛ نزدیکان قربانی با طرح دعوی مسئولیت قراردادی و با عنوان شرط به نفع ثالث، خواهان جبران خسارت شدند لیکن دیوان عالی دعوا را رد کرد لیکن در موردی دیگر، شخصی از کالای معیوبی دچار آسیب شد که دادگاه طرح دعوی مستقیم را مورد پذیرش قرار داد. در پرونده دیگری، دیوان عالی کشور فرانسه با تایید شرط ضمنی به نفع ثالث، متصدی حمل و نقل را برای واگذاری اتومبیل معیوب حمل مشتریان خود که موجب صدمه شده بود، محکوم کرد ( Jourdain, 2000, (p.125).

از آنجا که رویه قضایی فرانسه معتقد بود نباید دامنه این گونه تعهدات را به نحو بی رویه ای گسترش داد؛ به همین دلیل در مواردی سعی در محدود ساختن این گونه دعوی داشت که این امر موجب برخی ناهماهنگی‌ها گردید که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم.

### ۳. تشتت در رسیدگی به دعاوی

در سال ۱۹۸۴ تقریباً این مسأله تثبیت شد که می‌توان به طور مستقیم علیه فروشنده یا سازنده کالا به دلیل استفاده از مواد مضر، طرح دعوی کرد (Savatiér, 1951, p.50)، به طور مثال در سال ۱۹۸۴ دعوی در زنجیره قراردادی در مورد مال غیر منقول، مطرح شد که موضوع آن مصالحی بود که پیمانکار با آن ساختمان ساخته بود که در این پرونده دیوان عالی اظهار کرد هرگاه ساختمان به شخص ثالث فروخته شود و وی به سبب خرابی ساختمان مصدوم گردد، می‌تواند به طرفیت طرف اول قرارداد یعنی فروشنده مصالح ساختمانی، دعوی تحت عنوان جبران مسئولیت قراردادی به طور مستقیم مطرح کند (Saint-Pau, & Classeur, 2003). اگرچه دادگاه‌های فرانسه در قراردادهای انتقال به پیمانکار دست دوم، حق اقامه دعوی مستقیم را پذیرفتند ولی در دیگر قراردادهای آن را نپذیرفتند؛ این تبعیض در مورد قراردادهای دیگر قابل توجیه نبود. به تدریج این نوع دعوی (دعوی مستقیم) در زمینه اموال غیرمنقول مطرح شد و قانون گذار دعوی علیه سازندگان را تحت عنوان دعوی ایمنی به طور قانونی پذیرفت (همان، ۲۰۲ و ۲۵۱).

برخی شارحین و نویسندگان قانون مدنی فرانسه در توجیه این اختلاف گفتند، پیمانکار

دست دوم یا خریدار ثالث در واقع قائم مقام پیمانکار اول است زیرا کالا به وی منتقل شده و او جانشین پیمانکار اول است و بدین دلیل حق اقامه دعوای مستقیم را دارد ( Lambert, 1981, p.20).

به طور کلی، نظرات دیوان عالی کشور فرانسه بسیار نامطمئن و مردد بود و با رویه قضایی کشورهای همسایه و دستور العمل اتحادیه مشترک اروپا نیز سازگار نبود؛ به عنوان مثال، دیوان عالی اتحادیه اروپا در ۱۷ ژوئن ۱۹۹۲ در رأیی که اولین شعبه مدنی در ۸ ژانویه ۱۹۹۱ صادر کرده بود، اظهار داشت: ایادی بعدی استفاده کننده از کالای معیوب که علیه سازنده آلمانی طرح دعوی کرده اند و دادگاه بر اساس قاعده طرح دعوای مستقیم دادگاه صالح را تعیین کرده است، مردود است؛ زیرا هیچ گونه رابطه قراردادی بین مصرف کننده و سازنده وجود ندارد (Malaurie, Aynés. & Stoffel-Munck, P. 2000, p.259).

در خصوص خسارات وارده بر مشتریان در مغازه‌ها و فروشگاه‌ها (به خصوص در مورد زیان دیدگان در فروشگاه‌های با ورودی آزاد)، مدت‌ها مسأله مورد ابهام بود؛ دیوان عالی کشور فرانسه ابتدا اعلام داشت، بیمه در قبال افراد در این گونه اماکن تعهد ایمنی ندارد؛ اما در نهایت طرح دعوای مستقیم را در اماکنی که مشتری را در معرض خطر قرار می‌دهد اعمال کرد و آنها را مشمول طرح دعوای مستقیم نمود (Cozian, 1969, p.75). در هر حال با توجه به به هم ریختگی در رسیدگی به دعاوی و تشتت در رویه قضایی بنا شد کلیه مصادیق دعوای قابل طرح به طور کامل احصاء و نسبت به رسیدگی به آنها تعیین تکلیف گردد.

#### ۴. مصادیق طرح دعوای مستقیم در حقوق فرانسه

در ادامه به برخی از مصادیق دعوای مستقیم (Action Directe) در حقوق فرانسه خواهیم پرداخت.

##### ۴-۱. طرح دعوای مستقیم علیه صندوق‌های تأمین خسارات اتومبیل

در موردی که اجرای اصول و قواعد بیمه منجر به عدم استحقاق زیان دیده از دریافت خسارت می‌شود، وجدان عمومی احساس می‌کند که باید زیان، به نحوی جبران شود و همین امر ضرورت توسل به طرح‌های تکمیلی بیمه را روشن می‌کند. در فرانسه، در سال ۱۹۵۱ صندوق تأمین خسارات اتومبیل (Fonds de garantie automobile) به وجود آمد تا در موارد

بیمه نبودن اتومبیل و یا متواری شدن مسئول حادثه، خسارت زیان دیده را جبران کند. این صندوق در واقع جایگزین بیمه گر است که به شرط تابعیت فرانسوی زیان دیده یا یکی از کشورهای اتحادیه اروپا و وجود اقامتگاه او در فرانسه یا کشوری که با فرانسه رفتار متقابل دارد، جبران زیان می‌کند. زیان دیده علیه صندوق طرح دعوی می‌کند و باید ثابت کند هیچ راه جبرانی دیگری برای او وجود ندارد؛ علاوه بر این شرایط دیگری نیز وجود دارد که در هنگام طرح دعوی، زیان دیده باید آن را ثابت کند.

در انگلستان نیز در سال ۱۹۶۴، صندوق جبران زیان‌های ناشی از عمل مجرمانه (Criminal injuries Compensation board) تشکیل شد و طرح دعوای جبران خسارت، به طور مستقیم از جانب دولت ممکن شده است. اشخاصی از این طرح استفاده می‌کنند که از نظر قواعد مسئولیت مدنی استحقاق جبران خسارت را ندارند، لکن پارلمان به صورت مستقیم بودجه این خسارات را تامین می‌کند و زیان دیده حق دارد به صورت مستقیم علیه این صندوق طرح دعوا کند تا پس از اثبات شرایط و بررسی دفاع صندوق در دعوا، حکم مقتضی صادر شود (Callé, 1986, p.33).

#### ۴-۲. طرح دعوای مستقیم بدون وجود قرارداد

گاهی در مذاکرات مقدماتی قبل از انعقاد قرارداد، ایجاب توسط شرکت مادر برای تضمین تعهدات شعبه‌اش ارسال می‌گردد؛ حال اگر شعبه شرکت از تعهدات خود شانه خالی کند، می‌توان به طور مستقیم علیه شرکت مادر طرح دعوا نمود؛ همچنین در تعهدات یک جانبه هرگاه عدم انجام تعهد موجب مسئولیت شود، امکان طرح دعوا به طور مستقیم علیه شرکت (علی رغم نبود قرارداد) پیش بینی شده است؛ به عنوان مثال، در خصوص پذیرش نسب در فرزند نامشروع (فرزند طبیعی)، هرگاه شناسایی به دروغ یا غیرواقعی صورت پذیرد، فرد دروغگو در برابر فرزند به طور مستقیم مسئولیت دارد. البته، رویه قضایی فرانسه به طور رسمی اتخاذ تصمیم نکرده است، لیکن این گونه دعوای را می‌پذیرد (Le tourneau, 1982, p.29).

#### ۴-۳. طرح دعوای مستقیم در صورت نبود قرارداد یا قرارداد باطل

در صورت نبود قرارداد و یا باطل شدن و یا صوری بودن قرارداد، در ابتدا، برخی معتقد

بودند هیچ گونه مسئولیتی ایجاد نمی‌شود و خسارتی قابل مطالبه نیست، زیرا قراردادی بین زیان دیده و عامل زیان وجود ندارد؛ به عنوان مثال هرگاه مسافر بدون تهیه بلیط و بدون دارا بودن عنوان مسافر، سوار وسیله نقلیه شود و در تصادف مجروح شود، مسئولیتی برای وسیله نقلیه ایجاد نمی‌شود و خسارتی قابل مطالبه نیست، زیرا قراردادی بین زیان دیده و موسسه حمل و نقل وجود نداشته است<sup>۱</sup>؛ اما به تدریج پذیرفته شد که زیان دیده می‌تواند به طور مستقیم به طرفیت صندوق تامین خسارت، طرح دعوا نموده و خسارت خود را مطالبه نماید (Planiol, 1930, p.155).

گاه علت بطلان، بعد از تشکیل قرارداد عارض می‌شود و منتسب به یکی از طرفین قرارداد نیست؛ در این صورت زیان دیده می‌تواند مسئولیت جبران خسارت ناشی از عدم اجرای قرارداد را با طرح دعوای مستقیم علیه عامل بطلان، اقامه کند. همچنین در جایی که شرط مبطلی در قرارداد باشد که منجر به خسارت طرف قرارداد شود؛ رویه قضایی فرانسه پذیرفته است که زیان دیده بتواند در کنار دعوای بطلان، خسارات خود را نیز به طور مستقیم مطالبه نماید.<sup>۲</sup>

#### ۴-۴. طرح دعوای مستقیم در سوءاستفاده از حق

گاهی با سوءاستفاده از قرارداد می‌توان به اشخاصی خارج از قرارداد خسارت وارد کرد؛ در این گونه موارد، برخی محاکم فرانسه در آرای خود پذیرفتند که سوء استفاده از حق، موجب مسئولیت خواهد بود<sup>۳</sup> و همین اصل را در مورد تقصیر عمدی که در اجرای حمل کالای بیمه شده توسط بیمه گذار انجام شده بود نیز اعمال کردند و اجازه طرح دعوای مستقیم را به زیان دیده علیه بیمه گر اعطا نمودند (Mazeaud, 1985, p.63)؛ اما برخی حقوق دانان فرانسه با انتقاد به پذیرش اینگونه دعاوی معتقدند هر گاه کسی با عدم اجرای عمدی قرارداد و یا سوء استفاده از حق قراردادی موجب خسارت شود باید خود پاسخگو بوده و زیان دیده نمی‌تواند از بیمه گر طلب خسارت نماید زیرا این امر به منزله حمایت از تقصیر عمدی و سوء استفاده از حق خواهد شد (کاتوزیان، ص ۸۸).

1. V. Civ .2 mai 1946 , p. 1946 . 2.35 - 14 Mai 1970 , jcp. 1971 . II. 16751 - com 7 mars 1972 , Bull

2. Soc. 11 juin 1953 , d. 1953 , p. 661

3. Gaz, p. al. 1953 . II146. Et. Civ . 3. 23 mai 1968, Bull. Civ , III, n232, p. 177.

## ۵. طرح دعوی مستقیم در حقوق ایران

چنانکه اشاره شد این نوع مسئولیت‌ها در اروپا سابقه طولانی تری دارد، لیکن در «حقوق ایران» نیز چند سالی است که قوانین پراکنده ای در این خصوص به تصویب رسیده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

### ۵-۱. دعوی مستقیم زیان دیده علیه بیمه‌گر

مطابق ماده ۴ قانون بیمه اجباری خسارات واردشده به شخص ثالث (۱۳۹۵/۰۲/۲۰): «در صورت وقوع حادثه و ایجاد خسارت بدنی یا مالی برای شخص ثالث:

الف- در صورتی که وسیله نقلیه مسبب حادثه، دارای بیمه‌نامه موضوع این قانون باشد، جبران خسارت‌های واردشده در حدود مقررات این قانون بر عهده بیمه‌گر است. در صورت نیاز به طرح دعوی در خصوص مطالبه خسارت، زیان‌دیده یا قائم‌مقام وی دعوی را علیه بیمه‌گر و مسبب حادثه طرح می‌کند. این حکم، نافی مسئولیت‌های کیفری راننده مسبب حادثه نیست. در ماده ۳۰ این قانون نیز بیان شده است: «اشخاص ثالث زیان‌دیده حق دارند با ارایه مدارک لازم برای دریافت خسارت به‌طور مستقیم حسب مورد به شرکت بیمه مربوط و یا صندوق تامین خسارت‌های بدنی مراجعه کنند.»

تصویب این قانون در واقع پاسخ به این سؤال بود که آیا زیان‌دیده به نحو مستقیم حق مراجعه به بیمه‌گر را دارد یا خیر؟ چرا که قبل از تصویب این قانون در این خصوص، رویه قضایی متشتت بود؛ لیکن وضع قانون جدید سبب شد که «قانون‌گذار» به تمامی منازعات مطروحه خاتمه دهد و اشخاص ثالث زیان‌دیده این حق را دارا شدند که به‌صورت مستقل، بدون اینکه «بیمه‌گذار» را خوانده قرار دهد صرفاً به طرفیت «بیمه‌گر»، «دعوی مستقیم» طرح نماید. (کاتوزیان، ۱۳۷۸، ص ۹۹)

مطابق ماده «۲۲» قانون یادشده: «محاکم قضایی مکلفند در رسیدگی به دعوی مربوط به حوادث رانندگی، حسب مورد شرکت بیمه ذی ربط یا صندوق تامین خسارت‌های بدنی را جهت ارایه نظرات و مستندات خود دعوت نمایند و پس از ختم دادرسی یک نسخه از رای

صادره را به آنها ابلاغ کنند» دعوا در این ماده در یک معنای عام به کار رفته و شامل دادرسی کیفری نیز می‌شود.

خوشبختانه «قانون بیمه اجباری»، دادگاه را مکلف به دعوت بیمه‌گر کرده است، این امر بیش از آنکه به نفع بیمه‌گذار یا زیان‌دیده باشد، به نفع بیمه‌گر است، زیرا اگرچه بیمه‌گری که به دادرسی دعوت نشده، به دلیل اعتبار امر قضاوت شده، حق اعتراض ندارد لکن بیمه‌گری که به دادرسی جلب می‌شود می‌تواند تمام دلایل مربوط به عدم مسئولیت کلی یا جزئی بیمه‌گذار یا مسئول حادثه را به دادگاه ارایه کند و از رای صادره، تجدید نظر خواهی نماید. نتیجه مهمی که رویه قضایی با کمی روشن‌بینی می‌تواند از ماده یاد شده استخراج کند، امکان جلب بیمه‌گر توسط زیان‌دیده یا مسئول حادثه در دادرسی کیفری است. این جلب تابع قواعد دعوی خصوصی در دادگاه کیفری خواهد بود. نتیجه دعوی جلب، در صورت فراهم بودن شرایط، محکومیت بیمه‌گر به جبران خسارت است، به این ترتیب هدف تسریع در جبران خسارت محقق خواهد شد (خدابخشی، ۱۳۸۹، ص ۲۱۱).

## ۵-۲. دعوی مستقیم علیه صندوق تامین خسارات بدنی

مطابق ماده ۲۱ قانون بیمه اجباری خسارات واردشده به شخص ثالث: «به منظور حمایت از زیان‌دیدگان حوادث ناشی از وسایل نقلیه، خسارت‌های بدنی وارد به اشخاص ثالث که به علت فقدان یا انقضای بیمه‌نامه، بطلان قرارداد بیمه، شناخته نشدن وسیله نقلیه مسبب حادثه، کسری پوشش بیمه‌نامه ناشی از افزایش مبلغ ریالی دیه یا تعلیق یا لغو پروانه فعالیت شرکت بیمه یا صدور حکم توقف یا ورشکستگی بیمه‌گر موضوع ماده (۲۲) این قانون، قابل پرداخت نباشد، یا به‌طور کلی خسارت‌های بدنی که خارج از تعهدات قانونی بیمه‌گر مطابق مقررات این قانون است به‌استثنای موارد مصرح در ماده (۱۷)، توسط صندوق مستقلی به نام «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی» جبران می‌شود». این صندوق که نهادی تأمین، حمایتی است که به عنوان مکمل قانون بیمه اجباری، صرفاً به جهت حمایت از حقوق زیان‌دیدگان ناشی از حوادث رانندگی، خسارت‌هایی را جبران می‌کند که مطالبه آن‌ها از بیمه‌گران مقدور و ممکن نیست (صالحی ۱۳۷۲: ۱۷).

مطابق ماده ۴ قانون بیمه اجباری خسارات واردشده به شخص ثالث (۱۳۹۵/۰۲/۲۰): «... در صورتی که وسیله نقلیه، فاقد بیمه‌نامه موضوع این قانون یا مشمول یکی از موارد مندرج در ماده (۲۱) این قانون باشد، خسارت‌های بدنی وارده توسط صندوق با رعایت ماده (۲۵) این قانون جبران می‌شود. در صورت نیاز به طرح دعوی در این خصوص، زیان دیده یا قائم‌مقام وی دعوی را علیه راننده مسبب حادثه و صندوق طرح می‌کند».

تاسیس این صندوق در چارچوب قرار داد بیمه نبوده و نهادی است که در راستای عصر ماشینی امروزی و خطرات تبعی حاصل از آن در کنار قانون بیمه اجباری حوادث رانندگی، به هدف تامین جبران خسارات اشخاص زیان دیده از این حوادث، فعالیت می‌کند (شمس، ۱۳۸۱: ۴۴).

البته زیان دیده در صورتی می‌تواند ادعای خسارت کند، که بتواند مسئولیت شخص دیگری (دارنده یا هرکس که حادثه منتسب به اوست) را ثابت کند، به عبارت دیگر باید اصل مسئولیت و انتساب خسارت محرز گردد و زیان دیده خود عامل زیان نباشد، زیرا هیچ کس نمی‌تواند خسارت خود خواسته را از صندوق دریافت دارد (بابایی، ۱۳۸۲: ۱۸۶). در صورت دخالت چند عامل نیز، صندوق تنها در حدودی که حادثه رانندگی و مسئول آن، در تحقق خسارت دخالت دارد، پرداخت می‌کند.

صندوق در طول مسئول حادثه است و تنها در صورتی مکلف به جبران خسارت می‌شود که امکان دریافت خسارت از مسئول حادثه نباشد. عبارت ماده «۱۰» قانون بیمه اجباری با بیان «خسارت‌های بدنی وارد به اشخاص ثالث که به علت... قابل پرداخت نباشد» دلالت بر همین اثر دارد، زیرا اگر مسئول حادثه، دارای اموالی باشد نوبت به صندوق نمی‌رسد همانند وضعیتی که پرداخت دیه از «بیت‌المال» به دلیل عدم توانایی «عاقله» دارد (صالحی، ۱۳۷۳: ۷۸).

موضوعات مشمول صندوق، خاص حوادث رانندگی قربانیان آن می‌باشد، در حالی که «بیت‌المال»، بنا بر نظر قوی‌تر، تنها مسئول پرداخت دیه قتل است. (البته نظریه مشورتی شماره ۷/۴۰۶۹ مورخ ۱۳۸۸/۷/۶ امکان پرداخت دیه جرح از بیت‌المال را متصور دانسته است) در حالی که صندوق، هم دیه قتل و هم خسارت بدنی غیر قتل را در بر می‌گیرد و از این حیث، عامتر از «بیت‌المال» است (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۶۶).

صندوق وظیفه جبران خسارت را نسبت به اشخاص معین در وضعیت‌های مشخصی دارد و پس از اثبات این وضعیت‌ها، با استفاده از مفهوم قائم مقامی می‌تواند برای دریافت خسارت پرداختی به مسئول نهایی مراجعه کند و هزینه‌ها و مبالغ پرداختی را مطالبه نماید (کاتوزیان، همان: ۱۲۳).

معمول است که در پرونده‌های کنونی پس از احراز متواری بودن مسئول حادثه یا شناخته نشدن آن به پرداخت دیه مصدوم یا مقتول از محل صندوق اقدام می‌شود. برای مثال در یکی از آرای دادگاهها آمده است «...چون سعی و تلاش در جهت شناسایی و دستگیری مقصر حادثه منجر به نتیجه مطلوب نشده و خونی از انسان مسلمانی ریخته شده و خون انسان مسلمان نیز محترم است و احترام به آن نیز بهای خون می‌باشد و فلسفه تأسیس صندوق در ماده ۱۰ قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل اشخاص ثالث مصوب ۴۷ نیز علی الظاهر همین است. لذا دادگاه... صندوق تأمین خسارت‌های بدنی مندرج در ماده ۱۰ قانون مورد اشاره مستقر در شرکت سهامی بیمه ایران را به پرداخت... در حق شاکی محکوم می‌نماید. (دادنامه شماره ۷۶۱-۸۳/۴/۱۸ در پرونده شماره ۸۳/۵۶۸ شعبه دوم دادگاه عمومی کامیاران. (بسیار دیده شده در تصادفات رانندگی که منجر به قتل شخصی می‌شود، رویه قضایی دیه مقتول را به صورت طولی (یعنی ابتدا صندوق و نسبت به مازاد تعهد صندوق، بیت المال) یا به نحو عرضی (صندوق یا بیت المال به صورت مستقل) عهده صندوق و بیت المال قرار می‌دهد.<sup>۱</sup>

۱- نخست: محکومیت طولی: بدین نحو که در مورد قتل ناشی از تصادف رانندگی ابتدا صندوق محکوم شده است و به دنبال آن بیت المال: «تصادفی در...قم... به وقوع پیوسته و موتور سیکلت سوار بلافاصله محل را ترک و متواری می‌گردد و عابر... به علت ضربه مغزی و عوارض ناشی از آن فوت می‌نماید. سعی دادگاه جهت شناسایی متهم حادثه به نتیجه نرسیده علی‌هذا دادگاه با احراز حدوث حادثه و فوت مرحوم به لحاظ عدم شناسایی متهم اولیاء دم می‌توانند به استناد ماده ۱۰ قانون بیمه به صندوق بیمه مرکزی ایران جهت دریافت دیه مراجعه و چنانچه به علت عدم کفایت و جبران پرداختی از سوی بیمه مرکزی اولیاء دم می‌توانند باقیمانده دیه را مستندا به ماده ۳۱۳ قانون مجازات اسلامی از بیت المال دریافت نمایند». این رای مستلزم محکومیت صندوق نیست بلکه حق مراجعه به آن را اشاره می‌کند اما قسمت دوم که بیانگر ادغام صندوق و بیت المال است ایراد دارد.

در خصوص اعلام بستگان آقای... مبنی بر اینکه نامبرده در خیابان در اثر تصادف از بین رفته... با توجه به اینکه شخص مقصر در تصادفات شناسایی نگردیده دادگاه به استناد ماد ۳۱۳ قانون مجازات اسلامی و ماده ۱۰ قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه رأی به پرداخت دیه متوفی توسط صندوق تأمین خسارت‌های بدنی



خسارت پرداختنی از طرف صندوق، هرگز به معنای دیه یا هر نهاد کیفری مشابه آن نیست بلکه نوعی جبران زیان و در حقیقت از آثار «دولت با رفاه اجتماعی و تضمین اجتماعی» می‌باشد و فلسفه آن همچنان که گفته شد اعاده وضع به زیان دیدگان و کمک به آنها در جبران صدمات و زیان‌های وارده است و حتی قابل مقایسه با مسئولیت مدنی نیست. زیرا بنا به فرض مسئول حادثه شخص دیگری است و صندوق با پرداخت خسارت، قائم‌مقام زیان‌دیده در رجوع به مسئول می‌شود (کاتوزیان، ۱۳۸۶: ۵۷).

در پایان این بحث به رأی وحدت رویه شماره ۷۳۴ - ۱۳۹۳/۰۷/۲۲ هیئت عمومی دیوان عالی کشور با موضوع پرداخت خسارت بدنی ناشی از تصادفات رانندگی از «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی» اشاره می‌نماییم:

«نظر به اینکه برابر ماده ۱۰ قانون اصلاح قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینی در مقابل شخص ثالث مصوب ۱۶/۴/۱۳۸۷، فلسفه تشکیل «صندوق تأمین خسارت‌های بدنی» حمایت از زیان‌دیدگان حوادث رانندگی است که خسارت‌های وارد شده به آنها از سوی شرکت‌های بیمه قابل پرداخت نیست و با عنایت به اینکه از مقررات قانون و آیین‌نامه اجرایی آن در خصوص نحوه مراجعه زیان‌دیدگان به صندوق برای دریافت خسارت چنین مستفاد می‌شود که نظر قانون‌گذار تسریع و تسهیل در پرداخت خسارت به آنان بوده است؛ بنابراین در صورت امتناع صندوق از پرداخت خسارت بدنی زیان‌دیده، دادگاه عمومی جزایی صالح به رسیدگی و اظهارنظر در خصوص مورد خواهد بود و رعایت تشریفات مقرر برای دعاوی حقوقی در این موارد ضرورت ندارد. بدیهی است در صورت پرداخت خسارت نیز اقدامات قضایی برای تعقیب و شناسایی راننده مقصر باید ادامه

زیر نظر بیمه مرکزی ایران و مابه‌التفاوت کسری دیه کامل مرد مسلمان از صندوق بیت‌المال در حق اولیاء دم صادر و اعلام می‌نماید.»

دوم: محکومیت عرضی: «در خصوص گزارش مأمورین مبنی بر قتل غیر عمدی مرحوم... بر اثر بی احتیاطی در امر رانندگی و متواری شدن راننده خودرو... دادگاه ضمن احراز وقوع جرم مستنداً به مواد ۲۹۳، ۲۹۷، ۲۹۵ قانون مجازات اسلامی و ماده ۱۰ قانون بیمه اجباری دارندگان وسایل نقلیه موتوری در قبال اشخاص ثالث، بیمه مرکزی ایران مکلف به پرداخت یک دوم دیه کامله مرد مسلمان در حق اولیاء دم متوفی نمایند» صرف نظر از نگارش نادرست قسمت اخیر رای و استفاده از فعل جمع و عدم تناسب فعل «نمایند» با فاعل جمله، مشخص می‌شود که این دادگاه تمام دیه متوفی (زن) را بر عهده صندوق قرار داده است.

یابد؛ بنا به مراتب رأی شعبه هشتم دادگاه تجدیدنظر استان خوزستان که با این نظر انطباق دارد به اکثریت آراء صحیح و قانونی تشخیص می‌شود. این رأی طبق ماده ۲۷۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری در موارد مشابه برای شعب دیوان عالی کشور و دادگاه‌ها لازم‌الاتباع است.»

### ۵-۳. دعوی مستقیم بیمه‌گر یا صندوق علیه مسبب حادثه

بر اساس ماده ۱۴ قانون بیمه اجباری شخص ثالث مصوب ۱۳۹۵، در حوادث رانندگی منجر به جرح یا فوت که به استناد گزارش کارشناس تصادفات راهنمایی و رانندگی یا پلیس‌راه، علت اصلی وقوع تصادف یکی از تخلفات رانندگی حادثه‌ساز باشد، «بیمه‌گر» مکلف است خسارت زیان‌دیده را بدون هیچ شرط و اخذ تضمین پرداخت کند و پس از آن می‌تواند به شرح زیر برای بازیافت به مسبب حادثه مراجعه کند. بر اساس این ماده بیمه‌گر باید به طور مستقیم جبران خسارت زیان‌دیده را به عمل‌آورد و بعد به قائم‌مقامی شخص ثالث زیان‌دیده، به مسبب حادثه رجوع نماید. ماده ۱۵ در همین راستا مقرر داشته است: «در موارد زیر بیمه‌گر مکلف است بدون هیچ شرط و اخذ تضمین، خسارت زیان‌دیده را پرداخت کند و پس از آن می‌تواند به قائم‌مقامی زیان‌دیده از طریق مراجع قانونی برای بازیافت تمام یا بخشی از وجوه پرداخت‌شده به شخصی که موجب خسارت شده است مراجعه کند:

الف: اثبات عمد مسبب در ایجاد حادثه نزد مراجع قضایی

ب: رانندگی در حالت مستی یا استعمال مواد مخدر یا روانگردان موثر در وقوع حادثه که به تایید نیروی انتظامی یا پزشکی قانونی یا دادگاه رسیده باشد.

پ: در صورتی که راننده مسبب، فاقد گواهینامه رانندگی باشد یا گواهینامه او متناسب با نوع وسیله نقلیه نباشد.

ت: در صورتی که راننده مسبب، وسیله نقلیه را سرقت کرده یا از مسروقه بودن آن، آگاه باشد.»

در ماده ۱۶ قانون یادشده نیز در همین خصوص آمده است: «چنانچه به حکم مرجع قضایی اثبات شود، عواملی نظیر نقص راه، نبودن یا نقص علائم رانندگی و نقص تجهیزات مربوط یا عیب ذاتی وسیله نقلیه، یا ایجاد مانع توسط دستگاه‌های اجرایی یا هر شخص حقیقی

یا حقوقی دیگر در وقوع حادثه مؤثر بوده است، بیمه‌گر و صندوق پس از پرداخت خسارت زیان‌دیده می‌تواند برای بازیافت به نسبت درجه تقصیر که درصد آن در حکم دادگاه مشخص می‌شود به مسببان ذی‌ربط مراجعه کند.»

#### ۴-۵. مصرف‌کنندگان

قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان مصوب ۱۳۸۹ در بخش دوم در وظایف عرضه‌کنندگان کالا و خدمات در قبال حقوق مصرف‌کنندگان و در ماده ۲ بیان می‌دارد: «کلیه عرضه‌کنندگان کالا و خدمات، منفرداً یا مشترکاً مسئول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه شده مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و یا مندرجات قرارداد مربوطه یا عرف در معاملات هستند.» و در ماده ۱۶ آن آمده است: «مسئولیت جبران خسارات وارده به مصرف‌کننده با تشخیص مرجع رسیدگی‌کننده به عهده شخص حقیقی یا حقوقی اعم از خصوصی و دولتی می‌باشد که موجب ورود خسارت و اضرار به مصرف‌کننده شده است. در مورد شرکت‌های خارجی علاوه بر شرکت مادر، شعبه یا نمایندگی آن در ایران مسئول خواهد بود.»

ملاحظه می‌گردد که برای مسئولیت مدنی عرضه‌کنندگان مثل نمایندگی‌های مربوطه، تنها شرط ورود خسارت ناشی از عیب یا عدم کیفیت کالا کافی است و هر مصرف‌کننده‌ای حق دارد به طور مستقیم طرح دعوی نماید.

در ماده ۱۸ مقرر شده است: «چنانچه کالا یا خدمات عرضه شده توسط عرضه‌کنندگان کالا یا خدمات معیوب باشد و به واسطه آن عیب، خساراتی به مصرف‌کننده وارد گردد متخلف علاوه بر جبران خسارات به پرداخت جزای نقدی حداکثر تا معادل چهار برابر خسارت محکوم خواهد شد.» بدین ترتیب، زیان‌دیده به صرف اثبات «رابطه سببیت» می‌تواند خسارت خود را مطالبه نماید.

#### ۵-۵. مصرف‌کنندگان خودرو

در سال «۱۳۸۶» قانون حمایت از مصرف‌کنندگان خودرو تصویب شد که علی‌رغم نقایص آن، گامی مثبت در این زمینه بود. مطابق ماده «۳» قانون مذکور: «عرضه‌کننده در

طول مدت ضمانت، مکلف به رفع هر نوع نقص یا عیب (ناشی از طراحی، مونتاژ، تولید، یا حمل) است... جبران کلیه خسارات وارده به مصرف‌کننده و اشخاص ثالث، اعم از خسارات مالی و جانی و هزینه‌های درمان ناشی از نقص یا عیب (که خارج از تعهدات بیمه شخص ثالث باشد) ... برعهده عرضه‌کننده می‌باشد».

بنابراین، بر اساس این ماده، نه تنها مصرف‌کنندگان که لزوماً ممکن است خریداران نباشند بلکه اشخاص ثالثی که از خودرو آسیب دیده‌اند می‌توانند به طور مستقیم علیه تولیدکننده طرح دعوی نمایند.

#### ۵-۶. پیش‌فروش ساختمان

در سال ۱۳۸۹ قانون پیش‌فروش ساختمان به تصویب رسید. مطابق ماده ۹ این قانون: «پیش‌فروشنده در قبال خسارات ناشی از عیب بنا و تجهیزات آن و نیز خسارات ناشی از عدم رعایت ضوابط قانونی، در برابر پیش‌خریدار و اشخاص ثالث مسئول است و باید مسئولیت خود را از این جهت بیمه نماید. چنانچه میزان خسارت وارده بیش از مبلغی باشد که از طریق بیمه پرداخت می‌شود، پیش‌فروشنده ضامن پرداخت مابه‌التفاوت خسارت وارده خواهد بود».

ملاحظه می‌شود که در این ماده به طور مطلق پیش‌فروشنده را در قبال خسارات ناشی از عیب بنا در مقابل پیش‌خریدار و اشخاص ثالث مسئول دانسته است. ممکن است این ادعا مطرح شود که به صرف تصریح مبنی بر مسئولیت در قبال عیب بنا، نمی‌توان قائل به مسئولیت مستقیم شد چرا که سازنده، متعهد به ساخت بنای غیر معیوب بوده است و لذا این مورد به صورت شرط ضمنی یا «شرط ارتکازی»<sup>۱</sup> در قرارداد نسبت به اشخاص ثالث قابل تصور است و فروشنده می‌تواند با درج شرط عدم مسئولیت، از مسئولیت معاف شود، اما باید گفت

۱- شرط ارتکازی شرطی است که در اذهان طرفین قرارداد رسوخ و نفوذ یافته باشد و منشأ پیدایش آن برای طرفین مشخص نباشد و هرچند طرفین قرارداد نسبت به آن توجه فعلی نداشته باشند، ولی به گونه‌ای لازمه عقد است و دارای اعتبارند؛ به گونه‌ای که حتی بدون تصریح، قرارداد دربردارنده آن می‌باشد و برخی از فقیهان آن را حقیقتاً از شروط ضمن عقد می‌دانند، زیرا در عالم واقع قصد مشتک طرفین بدان تعلق گرفته است. (ر.ک: اسماعیلی، توکلی کیا، ۱۳۹۱، ش ۳۲: ۳۵ تا ۳۷)

مفاد قانون در این خصوص «امری» بوده و توافق بر خلاف آن معتبر نمی‌باشد و لذا شرط عدم مسئولیت در این گونه قراردادها بی‌اعتبار می‌باشد.

### ۵-۷. صدور اجراییه علیه صادرکننده چک طبق قانون جدید

چک از جمله اسناد تجاری می‌باشد که صادر کننده آن متعهد می‌شود که وجه آن را در تاریخ سررسید به دارنده‌ی آن پرداخت نماید. به موجب قانون تجارت صادرکننده چک و ظهرنویسان در مقابل دارنده‌ی چک دارای مسئولیت تضامنی هستند. یعنی دارنده‌ی چک برای وصول آن می‌تواند به هر یک از افرادی که مسئولیت پرداخت وجه چک بر عهده آنهاست مراجعه نماید. از مزیت‌های مهم چک صیادی نسبت به چک‌های قدیمی این است که در صورت عدم وصول آن در تاریخ سررسید، با مراجعه به بانک و دریافت گواهی عدم پرداخت می‌توان بدون طرح دعوی مطالبه وجه چک، تشکیل جلسه رسیدگی و طی کردن فرایند دادرسی اقدام به صدور اجراییه چک نمود.

#### ۵-۷-۱: صدور اجراییه از طریق دادگاه

برای صدور اجراییه چک از طریق دادگاه، با مراجعه به یکی از دفاتر خدمات قضایی و ثبت صدور اجراییه، دادخواست به مرجع قضایی صالح ارجاع می‌شود و در آنجا چنانچه مدارک کامل باشد، بدون جلسه رسیدگی اجراییه صادر شده و به صاحب حساب ابلاغیه ارسال می‌شود و بعد ده روز از تاریخ ابلاغ می‌توان به شعبه مراجعه و تقاضای ارسال پرونده به واحد اجرای احکام نمود. بعد از تشکیل پرونده اجرایی و طی شدن فرایند استعلام، اموال صاحب حساب توقیف می‌شود.

#### ۵-۷-۲: صدور اجراییه از طریق اداره ثبت

برای انجام اجراییه چک از طریق اجرای ثبت باید با مراجعه به اداره ثبت، فرم درخواست اجراییه را تکمیل نموده و با تشکیل پرونده به صادر کننده چک، ابلاغ می‌گردد که ظرف مدت ده روز پس از تاریخ ابلاغ، مبلغ مندرج در چک را به حساب معرفی شده از سوی اجرای ثبت واریز نماید در غیر این صورت، فرایند استعلام و توقیف اموال آغاز خواهد شد. در صورت شناسایی و توقیف اموال، پرونده به واحد اجرای اسناد رسمی ارجاع شده و فرایند ارزش گذاری و مزایده انجام می‌شود.

برای اقدام علیه ضامن و ظهرنویسان چک تنها از طریق طرح دعوی از طریق دادگاه می‌توان اقدام نمود و از طریق اجرای ثبت، صرفاً نسبت به صادرکننده چک می‌توان توقیف اموال انجام داد.

### نتیجه‌گیری

دعوی مستقیم، شیوه و روشی است که به طلبکار حق می‌دهد تا علیه متعهد اولیه، اقامه دعوا کند با این امتیاز که طلبکار اقامه‌کننده دعوی مستقیم، حق احتمالی اقامه دعوی خود علیه بدهکار طرف قرارداد را نیز حفظ می‌کند. اگرچه دعوی مستقیم با ظهور بیمه دچار تحولات عدیده‌ای شده است اما این دعوی منحصر به بیمه نشد و گسترش یافت. دعوی مستقیم زیان‌دیده بر بیمه‌گر یکی از مهم‌ترین مصادیق دعوی مستقیم است. از مهم‌ترین روش‌های جبران خسارت، طلب زیان از عاملی است که پوشش بیمه دارد، اما این دعوا، دعوی اختیاری و به انتخاب زیان‌دیده بوده و تنها در بیمه‌های مسئولیت مدنی - اعم از اجباری و اختیاری - امکان‌پذیر است؛ اما در این دعوا، زیان‌دیده حق می‌یابد قبل از مراجعه به عامل زیان، از بیمه‌گر مسئولیت او، جبران خسارت وارد به خود را مطالبه کند و بیمه‌گر ملزم به جبران کلیه خساراتی است که بیمه‌گزار وارد کرده است. علی‌رغم اعتقاد بسیاری از حقوق‌دانان، این دعوا در نظام حقوقی کشور بیگانه نیست، بلکه سابقه پذیرش آن به قانون تأمین اجتماعی باز می‌گردد. این دعوا با اصل نسبی بودن قراردادها نیز منافاتی ندارد و اصل تساوی طلبکاران را نیز نادیده نمی‌گیرد؛ زیرا مانع از آن می‌شود که اصل نسبی بودن، علیه اصولی همچون اصل جبران خسارت کامل به کار گرفته شود.

به‌نظر می‌رسد مبنای این دعوا را باید تضمین حق زیان‌دیده و حمایت از او دانست. زیرا در این دعوا به هر حال، زیان جبران می‌شود و تحولات اجتماعی و حقوقی در زمینه حقوق مسئولیت مدنی منجر به طرح این گونه روش‌ها در جهت جبران خسارت سریع و آسان زیان‌دیده شده است. در این گونه طرح‌ها، هدف اعمال قواعد مسئولیت مدنی نیست، بلکه هدف جبران زیان به هر نحو ممکن است. در این راستا قانون‌گذاران سعی نموده‌اند زیان‌دیده را با نهادهای قوی‌تر و قابل اعتمادتر مثل بیمه مواجه سازند.

## منابع و مأخذ

- بابایی، ایرج (۱۳۸۳). حقوق بیمه. تهران: انتشارات سمت، چاپ اول.
- اسماعیلی، محسن و توکلی‌کیا، امید (۱۳۹۰). شرط ارتكازی در فقه امامیه و حقوق ایران. *یژوهشنامه حقوق اسلامی*، ۱۲(۲ (پیاپی ۳۴))، ۱۵۱-۱۹۰.
- کلی، جان‌موریس (۱۳۸۲). *تاریخ مختصر تئوری حقوقی در غرب*. ترجمه دکتر محمد راسخ، تهران: نشر طرح نو، چاپ اول.
- جعفری‌لنگرودی، محمد (۱۳۷۶). *دانشنامه حقوقی*. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، جلد دوم، چاپ پنجم.
- خدابخشی، عبدالله (۱۳۸۹). *جبران خسارت کارگران در نظام مسئولیت مدنی*. تهران: انتشارات سهامی انتشار.
- شمس، عبدالله (۱۳۸۱). *آیین دادرسی مدنی*. تهران: نشر میزان، جلد دوم، چاپ اول.
- صالحی جانعلی (۱۳۷۲). *حقوق زیان دیدگان و بیمه شخص ثالث*. تهران: انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- صالحی، جانعلی (۱۳۷۲). *فرهنگ بیمه و بازرگانی*. تهران: انتشارات بیمه ایران، چاپ دوم.
- علی‌آبادی، ایرج (۱۳۸۷). *صندوق تامین خسارت‌های بدنی*. *فصلنامه بیمه مرکزی ایران*، ۴(۲)، ۷-۱۰.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۸). *الزام‌های خارج از قرارداد، جلد اول، مسئولیت مدنی*. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۰). *مسئولیت مدنی ناشی از حوادث رانندگی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۶). *اثر قراردادها در مسئولیت مدنی*. تهران، مجله حقوقی دادگستری، ش ۱۰.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶). *مسئولیت ناشی از تولید و عرضه سیگار*. *مطالعات حقوق خصوصی*، ۳۷(۳)، ۱۷۹-۲۰۶.

## References

- Aliabadi, I. (2008). Security for Injuries Damages Fund. *Central Insurance Quarterly of Iran*, 4(2), 7-10. (In Persian).
- Babaei, I. (1383). *Insurance rights*. Tehran: SAMT Publications, first edition. (In Persian).
- Bonet, G., & Gross, B. (1974). *La réparation des dommages causé aux constructeurs par les vices des matériaux jcp*, I. 2602.
- Callé. C. (1986). *Encyclopédie juridique Dalloz*. Responsabilité civile. Art.
- Carbonnier. A. (1992). *Droit des obligations*. Paris: universitaires, 2e edition.
- Cozian M. (1969). *L'action directe*. LGDJ, Bibliothèque de droit privé.
- Duhamed. O., & Mény. Y. (1991). *Dictionnaire constitutionnel*. Paris: u. f, 1e edition.
- Esmaili, M., & Tavakkolikia, O. (2012). Mentally Established Conditions in the Shiite Jurisprudence and the Law of Iran. *Islamic Law Research Journal*, 12(2 (34)), 151-190. (In Persian).
- Esmein, P. (1921). Etude sur le régime juridique des titres a ordre et ou porteur et en particulier l'inopposabilité des exceptions. *RTD. Civ*, 5, 55.
- Flour. J. Aubert. J., & Saveaux. E. (1998). *Droit civil. Les obligations*. Paris: Dalloz.
- Jafari Langroudi, M. (1997). *Legal Encyclopaedia*. Tehran: Amir Kabir Publishing House, second volume, fifth edition. (In Persian).
- Jourdain. P. (2000). *Les Principes de la responsabilité civile*. Paris: Dalloz, 5e edition.
- Katouzian, N. (1999). *Obligations outside the Contract*. Tehran: University of Tehran Press, second edition. (In Persian).
- Katouzian, N. (2007). Responsibilities arising from the production and supply of cigarettes. *Law Quarterly*, 37(3), 179-206. (In Persian).
- Katouzian, N. (2011). *Civil liability caused by traffic accidents*. Tehran: University Press, first edition. (In Persian).
- Katouzian, N. (2017). Effect of contracts on civil liability. *Judicial Legal Journal*, 10. (In Persian).
- Kelly, J. M. (2003). *A Brief History of Legal Theory in the West*. Translated by Dr. Mohammad Rasakh, Tehran: Tarhe-no Publication, first edition. (In Persian).
- Khodabakhshi, A. (2010). *Compensation of Workers in the Civil Liability System*. Tehran: Sahami Publishing House. (In Persian).



- Lambert. F. (1981). *L'évolution de la responsabilité civile. D'une dette de responsabilité a une créance d'indemnisation*: RTD. Civ.
- Le tourneau. P. (1982). *La responsabilité civile*. Paris: Dalloz, 3e édition.
- Legier, G. (1990). *Jean Encyclopédie juridique Dalloz*. Responsabilité contractuelle. Paris.
- Malaurie P., Aynés. L., & Stoffel-Munck, P. (2000). *Les obligations*. 11e éd. Paris. Cujas.
- Mazeaud H., & Mazeaud. L. (1960). *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*. Paris: Trios tomes. 5e edition, Montchrestien.
- Mazeaud H., & Mazeaud. L. (1985). *Leçon de droit Civil. Obligations*. Volume Première Par François chabas. Paris: Menthriestien, Tome.2. 7e edition.
- Planiol. M., & Ripert, G. (1930). *Traité pratique de droit civil français*. Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Tome 6.
- Rodiére. R. (1981). *Définition et domaine de la responsabilité contractuelle*. Paris: A. Pedone, impr.
- Saint-Pau. J.C., & Classeur. J. (2003). *Responsabilité civile*. Art. 1382.
- Salehi, J. A. (1993). *Culture of Insurance and Commerce*. Tehran: Iran Insurance Publications, second edition. (In Persian).
- Salehi, J. A. (1993). *Rights of victims and third party insurance*. Tehran: University of Tehran Press. (In Persian).
- Savatiér. R. (1951). *Traité de la responsabilité civil en droit Français*. Paris: LGDJ, 2e édition.
- Shams, A. (2002). *Code of Civil Procedure*. Tehran: Mizan Publishing House, Second volume, first edition. (In Persian).
- Tunc. A. (1990). *La Responsabilité civile*. Paris: Economica 2e édition.
- Viney G., & Jourdain P. (2002). *Les effets de la responsabilité*. Paris: Delta, 2e edition.